

اقتصاد سیمای

در قرائت و روایات

www.ketab.ir

محسن قرائتی

سرشناسه:	قرآتی، محسن، ۱۳۲۴ - Qeraati, Mohsin
عنوان و نام پدیدآور:	سیمای اقتصاد در قرآن و روایات / محسن قرآتی؛ ویراستار علمی محمود متوسل آرانی
مشخصات نشر:	تهران: مؤسسه فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری:	۱۹۱ص
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۵۹-۰ ریال ۵۰۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه به صورت زیرنویس
موضوع:	اسلام و اقتصاد -- جنبه های قرآنی
موضوع:	Qur'anic teaching -- Economic aspects -- Islam
موضوع:	اسلام و اقتصاد
موضوع:	Islam -- Economic aspects
شناسه افزوده:	متوسل، محمود، ۱۳۴۳، ویراستار
رده بندی کنگره:	BP۱۰۴
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۱۵۹
شماره کتابشناسی ملی:	۶۰۹۱۷۶۸

سیمای اقتصاد در قرآن و روایات

مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن

مؤلف	حجت الاسلام والمسلمین محسن قرآتی
ویراستار علمی	محمود متوسل آرانی
همکار محتوایی	حسین قنادی
طراح و صفحه‌آرا	مسعود سلیمانی
ناشر	انتشارات درس‌هایی از قرآن
چاپ و صحافی	چاپخانه بوستان کتاب قم
نوبت چاپ	اول / زمستان ۱۳۹۸
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۵۴۲۱-۵۹-۰
تیراژ	۱۰۰۰ نسخه
قیمت	۵۰.۰۰۰ تومان

۱۳..... مقدمه

بخش اول: کلیات نظام اقتصادی اسلام..... ۱۹

۲۰..... پیوند دین و دنیا

۲۱..... جایگاه اسلام

۲۳..... تجارت در کنار عبادت

۲۴..... بازگشت به عهد

۲۵..... تجارت مادی در کنار تجارت معنوی

۲۶..... نگاه مادی معنوی

۲۸..... فهم صحیح امورهای اقتصادی اسلام

۲۸..... سیمای دنیا در قرآن

۲۹..... القاب و صفات دنیا

۳۰..... ثروت، خوب؛ اسارت و وابستگی، بد

۳۳..... ثروت و رفاه ممدوح

۳۶..... تفاوت‌های اقتصادی، حکمت الهی

۳۷..... اقتصاد، بدون ایمان

۳۸..... عوامل مادی و معنوی پیشرفت اقتصادی

۴۰..... بی‌تقوایی، سبب زوال نعمت

۴۱..... رابطه اقتصاد و معنویت

۴۲..... پاسخ به یک سوال

۴۳..... مشکلات اقتصادی، وسیله آزمایش مردم

۴۴..... تحریم اقتصادی؛ حربه‌ی دشمن و آزمایش مؤمنان

- بخش دوم: اصولی از اقتصاد اسلامی ۴۵
- ۱- اصل حاکمیت توحید ۴۶
- ۲- اصل مالکیت الهی ۴۸
- ۳- اصل گردش صحیح ثروت ۵۱
- ۴- اصل عدالت اقتصادی ۵۱
- ۵- اصل معادباوری در اقتصاد ۵۵
- ۶- اصل عدم ضرررسانی ۵۶
- ۷- اصل اشتراک انسانی ۵۷
- ۸- اصل ممنوعیت تسلط سفیهان بر اموال ۵۸
- ۹- اصل ممنوعیت تسلط کفار ۵۹
- ۱۰- اصل امنیت اقتصادی ۶۰
- ۱۱- اصل رقابت صحیح ۶۱
- ۱۲- اصل اخلاق مداری در مسایل اقتصادی ۶۱
- ۱۳- اصل آرامش در تلاطم های اقتصادی ۶۳
- ۱۴- اصل پاکی نیت و عمل ۶۳
- ۱۵- اصل مشارکت اقتصادی، حتی با نظام های سیردینی ۶۴
- بخش سوم: تولید ثروت ۶۵
- تولید با انگیزه الهی ۶۸
- تولید با انگیزه خدمت به خلق خدا ۶۸
- ارزش کار و کارگری ۷۰
- عوامل تولید ۷۲
- منابع طبیعی ۷۳
- ضرورت کار و تلاش ۷۴
- رکود ممنوع ۷۵
- برکات تولید ۷۶

- ۷۹..... اهمیت تجارت
- ۸۰..... لزوم پایبندی به قراردادها
- ۸۰..... تنظیم سند
- ۸۴..... یاد خدا در بازار
- ۸۵..... راه‌های نامشروع کسب درآمد
- ۸۵..... ربا ممنوع
- ۸۷..... آثار ربا
- ۸۸..... شبهه ندریجی تحریم ربا
- ۸۹..... هم فروشی
- ۹۱..... رشوه
- ۹۳..... خیانت در اموال
- ۹۳..... آزمون مواجهه با آیت‌الان
- ۹۴..... لزوم مبارزه با مفسدان
- ۹۴..... خطر حرص و بخل و زیاده‌خواهی
- ۹۵..... اخلاق کار و تولید
- ۹۶..... کارآفرینی
- ۹۷..... مشروعیت استخدام
- ۹۷..... اشتغال و ازدواج
- ۹۸..... پرداخت دستمزد
- ۹۸..... کارکردن زن در خارج از منزل
- ۹۹..... تقسیم کار
- ۹۹..... جلب مشارکت مردمی
- ۱۰۰..... آسیب شناسی تولید
- ۱۰۱..... بخش چهارم: توزیع ثروت
- ۱۰۲..... فقرزدایی در اسلام

- ۱۰۲..... آسیب‌های عدم توزیع ثروت
- ۱۰۴..... محرومیت‌زدایی
- ۱۰۴..... ویژگی‌های انفاق
- ۱۰۸..... انگیزه‌های انفاق
- ۱۰۹..... سرانجام ترک انفاق
- ۱۱۰..... تشه‌یق دیگران به انفاق
- ۱۱۰..... ترک انفاق
- ۱۱۱..... آدیب‌شناسی انفاق
- ۱۱۲..... زکات
- ۱۱۳..... زکات در ادیان
- ۱۱۴..... زکات در اسلام
- ۱۱۵..... تفاوت زکات اسلام با ادیان دیگر
- ۱۱۷..... تقویت انگیزه‌های پرداخت زکات
- ۱۲۴..... آثار زکات
- ۱۲۴..... الف: آثار فردی زکات
- ۱۲۴..... برکت رزق
- ۱۲۴..... بیمه اموال
- ۱۲۵..... محبوبیت نزد خدا
- ۱۲۵..... تقرّب به خدا
- ۱۲۵..... دریافت رحمت خاص خداوند
- ۱۲۵..... باز شدن گره‌ها
- ۱۲۶..... کفاره گناهان
- ۱۲۶..... خدایی شدن انسان
- ۱۲۶..... گشایش برای مردگان
- ۱۲۶..... استجابت دعا

- قبولی نماز..... ۱۲۷
- جاودانگی اموال..... ۱۲۷
- زندگی شیرین..... ۱۲۷
- ب: آثار اجتماعی زکات..... ۱۲۷
- برادری..... ۱۲۷
- ایجاد یا تعمیق روابط..... ۱۲۷
- کینه زدایی..... ۱۲۸
- زنده کردن نیازمندان..... ۱۲۸
- تقویت بنیه دینی مردم..... ۱۲۸
- ایجاد همداغری جامعه..... ۱۲۸
- تربیت مسلمانان..... ۱۲۹
- دفع بلا از امت..... ۱۲۹
- ایجاد اشتغال..... ۱۳۰
- وسیله اقتدار امت..... ۱۳۰
- کم شدن مفاسد اجتماعی..... ۱۳۱
- حفظ آبروی فقرا..... ۱۳۲
- تعديل ثروت..... ۱۳۲
- جذب دیگران به اسلام..... ۱۳۲
- ج: آثار ترک زکات..... ۱۳۳
- تلف شدن اموال..... ۱۳۳
- خسارت دو برابر..... ۱۳۳
- هزینه در راه اشرار..... ۱۳۳
- هزینه در راه گناه..... ۱۳۴
- کمبود و قحطی..... ۱۳۴
- رفع برکت از زمین..... ۱۳۴

- ۱۳۵ مرگ چهارپایان
- ۱۳۵ محروم شدن از رحمت
- ۱۳۵ علامت نفاق
- ۱۳۵ قبول نشدن نماز
- ۱۳۶ هم ردیف رباخواران
- ۱۳۶ مصاف زکات
- ۱۳۷ ول ذوم: فقرا و مساکین
- ۱۳۹ سووم: کارگزاران زکات
- ۱۳۹ چهارم: تالیف نوب
- ۱۳۹ پنجم: آزادی بدین
- ۱۴۰ ششم: بدهکاران
- ۱۴۱ هفتم: در راه خدا
- ۱۴۲ هشتم: در راه مانده
- ۱۴۲ برخورد اسلام با مسأله فقر
- ۱۴۳ شیوه دریافت زکات
- ۱۴۷ گستره زکات
- ۱۴۸ زکات در عصر امام زمان علیه السلام
- ۱۴۸ خمس
- ۱۵۱ اهمیت خمس
- ۱۵۱ از نظر اعتقادی
- ۱۵۲ از نظر عبادی
- ۱۵۲ از نظر سیاسی
- ۱۵۲ از نظر اقتصادی
- ۱۵۲ از نظر اجتماعی
- ۱۵۲ از نظر روانی

- از نظر تربیتی ۱۵۲
- خمس در روایات ۱۵۳
- آثار خمس ۱۵۴
- ۱- نسل پاک ۱۵۴
- ۲- تقویت دین ۱۵۴
- ۳- نشانه وفا ۱۵۵
- ۴- کمک به یاران ۱۵۵
- ۵- پایی مال ۱۵۵
- ۶- گوارا بودن درآمد ۱۵۵
- ۷- حفظ آبرو برابر مخالفان ۱۵۵
- ۸- کفاره کفار و دغیره قیامت ۱۵۶
- ۹- ضمانت به ۱۵۶
- ۱۰- شمول دعای امام ۱۵۶
- ۱۱- کلید رزق ۱۵۶
- ۱۲- عنایات ویژه ۱۵۶
- وسوسه های شیطانی ۱۵۷
- تفاوت خمس و زکات با مالیات ۱۶۱
- امتیازات پرداخت خمس به فقیه جامع الشرائط ۱۶۳
- آداب پرداخت خمس ۱۶۵
- بخش پنجم: مصرف** ۱۶۷
- مبانی اعتقادی مصرف ۱۶۹
- رضای خدا در تأمین رفاه خانواده ۱۷۰
- مصرف آگاهانه ۱۷۰
- مصرف شاکرانه ۱۷۱
- مصرف همراه با اطعام دیگران ۱۷۲

- ۱۷۲..... محدودیت مصرف
- ۱۷۴..... آینده‌نگری در مصرف
- ۱۷۴..... اعتدال در مصرف
- ۱۷۵..... توازن بین دخل و خرج در مصرف
- ۱۷۶..... ساده‌زیستی و قناعت
- ۱۷۶..... اسراف و تبذیر در مصرف ممنوع
- ۱۷۸..... سوءتفاخر در مصرف
- ۱۷۸..... بنای ساختمان از روی تفاخر
- ۱۷۹..... آثار اشراف‌گرایی در دنیا و آخرت
- ۱۸۰..... ضرورت سخت‌گیری در صرف اموال عمومی
- ۱۸۱..... ایثار در مصرف
- ۱۸۱..... پرهیز از تمنای زندگی دیگران
- ۱۸۲..... نقش شرایط زمانی در مصرف
- ۱۸۲..... پیشنه‌داتی در باب اصلاح الگوی مصرف
- ۱۸۷..... بخش ششم: اقتصاد در خانواده
- ۱۸۸..... نفقه
- ۱۸۹..... مهریه
- ۱۹۰..... ارث

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمین بعدد ما احاط به علمه اللهم صل على محمد و آل محمد و عجل فرجهم

پس از آنکه بر اندام پیامبر، تفسیر نور، کتاب‌های موضوعی را به فضل خدا تهیه کردم و مورد استقبال قرار گرفتم، ناگزیر مسائلی حقوق در قرآن، سیمای سیاست در قرآن، سیمای انسان در قرآن، سیصد نکته مدیریت در قرآن، تبلیغ در قرآن، سیمای مسکن و شهر اسلامی در قرآن، آرامش و امنیت در قرآن و... به شرح افادتم. رباره اقتصاد نیز کتابی برخاسته از قرآن و حدیث بنویسم. آنچه در این کتاب می‌خوانید روح و شیوه اقتصاد اسلامی است نه اصطلاحات اقتصادی.

واژه‌های زیادی مربوط به اقتصاد هست، که با آن‌ها می‌توان سیمای اقتصاد در اسلام را به دست آورد. مانند: مال و ثروت، آب و خاک و بازرگانی، کسب و کار، شرکت و تعاون، خرید و فروش و مصرف، بیت‌المال، حق‌الناس، خمر و قمار، اسراف، رزق حلال، قرض الحسنه، وقف، بازار، کم‌فروشی، احتکار، دامداری، کشاورزی، صرفه‌جویی، محکم‌کاری، محاسبه و بازرنگری، حقوق، خدمت و مدیریت، خودباوری و خودباختگی، محیط زیست، امنیت اقتصادی و ده‌ها مسایل دیگر که به نحوی در تولید و توزیع و مصرف نقش دارند. این از یک سو!

از سوی دیگر، بسیاری از مسایل اعتقادی و اخلاقی به نوعی در تولید و توزیع و مصرف و

شیوه مدیریت اثرگذار است. حساب کسانی که با عقیده و ایمان و عشق ساختمان می‌سازند، از حساب کسانی که بر اساس مزایده‌ها و مناقصه‌ها، با هدف سود بیش‌تر، ساختمانی می‌سازند، تفاوت دارد. در دنیا مهم‌ترین ساختمان‌ها، مساجد و کلیساها هستند که سازندگان آنها بر اساس عشق و عقیده، اقدام کرده و محکم‌ترین و زیباترین بناها را ساخته‌اند.

حساب مادر و همسری که بر اساس محبت غذا می‌پزد، از حساب رستورانی که برای درآمد غذا فراهم می‌کند، جداست. هزار کارگر و کارمند زن، مادر نمی‌شود و ترکیب هزاران مواد غذایی شیر مادر نمی‌شود.

در اکثر مسایل از جمله مسائل اقتصادی، به ایمان و اخلاق و علاقه و انگیزه توجه نمی‌شود. بارها گفته‌ام که جراح و دندانپزشک هر دو شکم پاره می‌کنند، اما انگیزه آنان فرق می‌کند، چاقوکش به قصد کشتن و جراح به قصد نجات، شکم را پاره می‌کند.

مثال دیگری که بارها به کار برده‌ام این است که یک لیوان آب را به سه نفر عرضه می‌کنیم. یکی به خاطر اینکه از من ناراحت است آب را نمی‌گیرد.

دومی به خاطر اینکه تشنه نیست، آب را نمی‌گیرد.

سومی آب را نمی‌گیرد و می‌گوید: آن را به چهارمی بدهم که از من تشنه‌تر است.

در این مثال هر سه نفر آب را نرفتند، اما ارزش واقعی در کار نسیم است که دلیل آب نخوردنش تشنگی چهارمی است.

در دنیای امروز، در باب تعلیم و تربیت، گفتگوهای زیادی از دانشمندان سرق و غرب نقل می‌شود، اما اسلام می‌فرماید: اگر لقمه حرام باشد، در نسل انسان اثر می‌کند و هیچ یک از دانشگاه‌های دنیا در مسأله تعلیم و تربیت به لقمه حلال یا حرام توجه نمی‌کنند.

بنابراین حساب اقتصادی که برخاسته از قرآن است، با حساب اقتصادی که تفکر مادی مطرح می‌کند، متفاوت است، چه بسا عواملی در کار باشد که در محاسبات مادی نگنجد.

قرآن به کم‌فروشان هشدار می‌دهد: آیا فکر نمی‌کنید شما روز قیامت زنده می‌شوید و باید

پاسخ این کم فروشی را بدهید: «أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ * لِيَوْمٍ عَظِيمٍ».

در این آیه به کم فروشان که سبب بی عدالتی اقتصادی می شوند، از طریق یاد معاد هشدار داده است.

در آیه ای دیگر به کسانی که مال یتیم را می خورند، (که این خود یک ظلم اقتصادی است) می فرماید: به فکر این باشید که اگر مال یتیمی را خوردید، در آینده مال یتیمان شما را خواهند خورد: «وَلِيُخْشِ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ»^۲. آری باید خود را جای دیگران گذاشت، تا دردها را بهتر درک کرد. با یتیمان مردم چنان رفتار کنیم که دوست داریم با یتیمان ما چگونه رفتار شود. هر که آتشی روشن کند، دودش به چشم خودش می رود. ظلم امروز به ایتم مردم، به سنت در جامعه در می آید و فردا دامن یتیمان ما را هم میگیرد. این نوع استدلال برای ما باید با کم فروش و حفظ حقوق یتیمان، در کتاب های اقتصادی شرق و غرب یافت نمی شود. بنابراین تلاش کنیم که اصلاح اقتصاد را از راه های آسمانی و وحیانی که به فکر بشر نمی رسد، به دست بیاوریم و گمان نکنیم که عقل انسان پاسخگوی همه نیازهای بشری است، و گرفتار تخصص ها و اصطلاحات نشویم.

اقتصاد اسلامی برخاسته از نیت های خالص، هدایای مقدس، ابزار حلال، همکاران مؤمن، اطلاعات لازم، سرعت، دقت، ایمان به غیر راه داده ای الهی است و اینکه همه ی ما نسبت به هر کار، هم نزد وجدان مسئولیم، هم در تاریخ مسؤلیت مهم تر از هر دو، در قیامت باید پاسخگوی تولید، توزیع و مصرف خود باشیم.

اسلام، اقتصاد را بستری برای عبادت خدا می داند و می فرماید: «لَقَدْ بَدَأَ رَبُّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ؛ مردم باید عبادت خدا کنند، چون شکم آنان را سیر کرده است.» در اسلام دیانت و سیاست و مدیریت و عبادت درهم آمیخته است. قرآن از کسانی که با شنیدن صدای اذان، تجارت را تعطیل می کنند، ستایش کرده است: «رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ

۱. سوره مطففین، آیه ۴ و ۵.

۲. سوره نساء، آیه ۸.

عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ»^۱

و از کسانی که خطبه‌های نماز جمعه پیغمبر ﷺ را رها و به سراغ اقتصاد می‌روند، انتقاد کرده است: «وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ»^۲ و چون داد و ستد یا سرگرمی ببینند، (از دور تو) پراکنده و به سوی آن روانه شوند و تو را ایستاده (در حال خواندن خطبه) رها کنند. (به آنان) بگو: آنچه (از فضل و برکت) نزد خداست، از سرگرمی و داد و ستد بهتر است و خداوند بهترین روزی دهندگان است.»

اسلام هم درباره عبادت می‌فرماید: شتاب کنید: «حی علی الصلاة» و هم در درباره اقتصاد می‌فرماید: صبح زود بیدار شوید: «اغْدِ إِلَى عَزِّكَ»^۳ و در میان عیب‌هایی که باید از آن‌ها به خدا پناه برد، قبل از هر چیز که التماس نیستی بیان شده است: «اللهم انی اعوذ بک من الکسل»^۴. درباره‌ی تولید مسکن می‌خوانید که یکی از اصحاب پیغمبر ساختمان بلندی ساخت و بر روی آن قبه‌ای بنا کرد. حضرت فرمود: «فما طاب، وضع الدین»^۵ صاحب این خانه، گِل‌ها را بالا برد و دینش را پایین آورد.

در مصرف، خوردن‌های غافلانه را به خوردن چارپایین تشبیه کرده است: «وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ»^۶.

ولی تلاش‌های مرد، برای تأمین نیازهای خانواده را جهاد معرفی کرده است: «الکاد لعیاله کالمجاهد فی سبیل الله»^۷.

۱. سوره نوره، آیه ۳۷.

۲. سوره جمعه، آیه ۱۱.

۳. کافی، ج ۵، ص ۱۴۹.

۴. کافی، ج ۲، ص ۵۸۶.

۵. مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۴۶۷.

۶. سوره محمد، آیه ۱۲.

۷. اصول کافی، ج ۱، ص ۴۳۳.